

УДК 34.06

Пилипенко Інна Сергіївна

студентка

Інституту прокуратури і кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Пилипенко Інна Сергеевна

студентка

Інститута прокуратуры и криминальной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Pylypenko Inna

Student of the

Institute of Prosecution and Criminal Justice

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Невельська-Гордєєва Олена Петрівна

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗАСТОСУВАННЯ ЛОГІЧНИХ ЗАКОНІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ

ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

ПРИМЕНЕНИЕ ЛОГИЧЕСКИХ ЗАКОНОВ В

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЮРИСТА

APPLICATION OF LOGICAL LAWS IN THE PROFESSIONAL

ACTIVITY OF THE LAWYER

Анотація. Досліджено питання та основні аспекти застосування логічних законів у професійній діяльності юриста, а саме розкрито зміст логічних законів, їх взаємозв'язок та значення при використанні у

безпосередній діяльності юриста, визначено, що основні закони логіки мають тісний взаємозв'язок, який виявляється в тому, що порушення одного закону пов'язано з порушенням інших.

Ключові слова: логіка, юрист, закони логіки, судження, мислення, міркування, істинність.

Аннотація. Исследован вопрос и основные аспекты применения логических законов в профессиональной деятельности юриста, а именно раскрыто содержание логических законов, их взаимосвязь и значение при использовании в непосредственной деятельности юриста, определено, что основные законы логики имеют тесную взаимосвязь, которая проявляется в том, что нарушение одного закона связано с нарушением других.

Ключевые слова: логика, юрист, законы логики, суждения, мышления, рассуждения, истинность.

Summary. The questions and basic aspects of application of logical laws in the professional activity of a lawyer are investigated, namely, the content of logical laws, their interrelation and significance when used in the direct activity of a lawyer are revealed, determined that the basic laws of logic have a close relationship, which is found that the violation of one law is associated with the violation of others.

Key words: logic, lawyer, laws of logic, judgment, thinking, reasoning, truth.

Постановка проблеми. Кожна наука прагне розкрити закони, які регулюють досліджувані нею явища. Закони – це внутрішні, необхідні, об'єктивні, загальні та істотні зв'язки між предметами і явищами дійсності [1, с. 82]. Застосування логічних законів в професійній діяльності юриста здавна залишається актуальним питанням для досліджень. У логічній

літературі є дуже велике число праць, прямо або побічно пов'язаних з темою логічного закону. Були також спроби охарактеризувати співвідношення традиційного і сучасного тлумачення логічних законів. Однак всі ці дослідження розглядають порушення одного з законів, не акцентуючи уваги на тісний взаємозв'язок основних законів логіки.

Новизна роботи полягає в дослідженні послідовного одночасного порушення всіх основних законів: порушення одного закону пов'язано з порушенням інших.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемні питання даного питання ставали предметом розгляду в працях таких радянських вчених, як Л. Субботіна, Н.І. Стяжкіна, В.А.Смірнова, В.А. Бочарова, З.Д. Смірновой, А.А. Івіна, В.Н. Костгока. За останні часи також написано чимало праць по ролі логіки в юридичній теорії і практиці. Серед них роботи П. П. Баранова, І. А. Ільїна, Е. В. Казгерієвої, В. І. Курбатова, М. В. Міхалкіна, А. А. Тер-Акопова та ін. Більшість авторів у процесі дослідження даної теми зосереджують увагу в основному на можливості застосування законів формальної логіки у професійній діяльності юриста.

Мета статті. Вивчення законів логіки, а в результаті з'являється цілий ряд завдань:

- розглянути основні закони логіки;
- описати ці закони;
- дослідити поняття «логічного закону»;
- розкрити взаємозв'язок основних законів один з одним;
- навести приклади практичного значення законів логіки в діяльності юриста.

Виклад основного матеріалу. Формально-логічні закони – це об'єктивні закони правильної побудови і зв'язки думки. Закони логіки виражають такі суттєві, загальні, неодмінні властивості мислення, як визначеність, несуперечність, послідовність і обґрунтованість [5, с. 84].

Логіка вчить свідомо користуватися вихідними принципами правильного мислення, прищеплює навички формулювання чіткої, стрункою і переконливою думки, забезпечує самостійність в ході міркування, розвиває і дисциплінує розумові здібності, вдосконалює формальний апарат людського розуму

Внаслідок цього, знання логіки є невід'ємною частиною юридичної освіти. Це обумовлено специфікою роботи юриста, будь він суддя, адвокат, юрисконсульт, вчений-правознавець і т.д. Всім їм доводиться постійно визначати і класифікувати висновки як рішення, займатися аргументацією і спростуванням, забезпечувати точність і ясність висловлювань, щоб вони однозначно трактувалися і сприймалися людьми.

Знання логіки допомагає правильно будувати судово-слідчі версії, складати чіткі плани розслідування злочинів, намічати системи оперативних дій, не допускати помилок при написанні офіційних документів: протоколів огляду місця злочинів, рішень і постанов, обвинувальних висновків.

Відомі юристи, спираючись на знання законів логіки, дуже точно виявляли помилки в міркуваннях з боку звинувачення, підсудного, адвоката і звертали на це увагу суду. Такі логічні доводи надавали найчастіше великий вплив на нього.

Основними законами формальної логіки є: закон тотожності, закон достатньої підстави, закон суперечності, закон виключеного третього.

Зміст закону тотожності, який можна сформулювати так: необхідний логічний зв'язок у міркуванні можливий лише за умови, що кожного разу, коли під час його побудови певна думка повторюється, але зберігає свій первісний зміст. Закон тотожності забороняє підміну понять, вимагає чіткої їх визначеності. Сучасні нормативно-правові акти України, прагнуть давати дефініції застосованих термінів, наприклад ст. 14 Податкового кодексу України, або ст. 3 Кримінального процесуального кодексу

України, однак існують випадки нечіткої визначеності термінів, надзвичайно важливих для встановлення істини. В ході судово-медичної експертизи час настання смерті нерідко має вирішальне значення для встановлення часу смерті й розкриття злочину. Судмедексперти використовують термін «кімнатна температура». На перший погляд, до цього поняття не виникає питань – його зміст цілком очевидний. Однак О.О.Панова звернула увагу на те, що в спеціальній літературі з судової медицини поняття «кімнатна температура» конкретно невизначено й є досить розпливчастим [цит. по 7, с. 219]. Деякі автори під «кімнатною температурою» називають температуру +18 С; інші, акцентуючи увагу на «середньо-кімнатній» температурі, вказують від +15 до + 18С; треті – від +17 до +18 С; четверті вважають за краще взагалі не конкретизувати поняття «кімнатна температур». Таким чином, виявляється, що різні вчені в одне і те ж поняття вкладають різний зміст, тобто порушується закон тотожності, що часом призводить до експертних і слідчих помилок. Логічна причина помилки – відсутність чіткої дефініції терміна «кімнатна температура». Отже, на практиці недоцільно використовувати поняття «кімнатна температура», оскільки відсутній точний загальновизначений зміст його, а краще приводити лише числові значення, тим більше, що липнева кімнатна температура липня суттєво відрізняється від грудневої.

Вимоги закону тотожності є справедливими не лише для понять, а й для суджень [5, с. 85].

Тотожність судження самому собі передбачає, по-перше, збереження його смислового змісту, тобто змісту тих понять, з яких воно побудовано, а по-друге, його логічного змісту, а саме його логічної будови.

Закон тотожності можна записати формулою « $A = A$ ».

Сучасна формальна логіка визначає закон як формулу, що виражає будову завжди істинного судження. Інакше кажучи, закон логіки – це зв'язок між думками, за якого довільна заміна логічних змінних

конкретними за змістом думками завжди сприяє утворенню істинних суджень.

Формула цього закону також є тотожно-істинною. Так, якого б значення ми не надали А, рівність буде збережено. Для прикладу можна було б підставити замість А яке-небудь судження: «І. не винний», «П. – відмінник навчання», «С. – працівник поліції». Ми щоразу будемо одержувати рівність («І. не винний» «І. не винний» тощо).

Наприклад, два поняття «хуліганство» і «злочин, передбачений статтею 296 КК України» мають різний зміст. Але якщо ми будемо вимагати дати визначення поняттю «хуліганство», то з'ясується, що це і є злочин, передбачений статтею 296 КК України. Таким чином, ці два поняття слід розглядати як тотожні.

Даний закон є незамінним при кваліфікації злочинів [6, с. 81].

В ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України вказується на таке завдання кримінального провадження, як швидке розслідування і судовий розгляд. Законодавець мав на увазі необхідність дотримання положень про розумність строків кримінального провадження, які впливають зі змісту п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції та практики ЄСПЛ. Але «швидке розслідування і судовий розгляд» та «судовий розгляд упродовж розумного строку» – ці поняття не є ідентичними [4, с. 14].

Ототожнення різних думок може відбутися в результаті того, що різні люди в залежності від професії або приналежності до тієї чи іншої соціальної групи вкладають в один і той же термін різний зміст.

Прокоментуємо дію закону тотожності по відношенню до суджень. Наприклад, ми доводимо судження «Всі люди мають злочинні нахили». Це просте категоричне загальностверджувальне судження. Тобто ми стверджуємо, що всі істоти, які є людьми є підкласом істот, що мають злочинні нахили. У процесі міркування ми помічаємо, що під зазначеним вище судженням малося на увазі судження «Всі відомі нам люди мають

злочинні нахили». Це – порушення закону тотожності. У складних судженнях дію закону тотожності пов'язано з однозначним розумінням логічних зв'язок усіма учасниками дискусії.

Наприклад, ми стверджуємо, що «Реформи і економічний спад завжди супроводжують один одного». Це судження еквівалентно наступному: «Тоді і тільки тоді, коли є реформи, спостерігається економічний спад» або: «Якщо є реформи, то спостерігається економічний спад, і якщо є економічний спад, тобто є і реформи».

Припустимо, ми змогли довести тільки першу частину судження: «Якщо є реформи, то є й економічний спад» і стверджуємо, що це і мали на увазі під вихідним судженням. Це – також порушення закону тотожності. Дія закону тотожності щодо істинності значення судження зводиться до наступного. Якщо ми приписали якому-небудь судженню на початку міркування значення «істина», то зобов'язані зберігати це значення протягом усього міркування. В іншому випадку закон тотожності виявиться порушеним, що призведе до помилок в міркуванні.

Закон протиріччя (несуперечності). Ніякі два протилежних або суперечливих судження про одне й тому самому предметі в один і той же час в одному і тому ж відношенні не можуть бути обидва істинними.

Якщо мова йде про прості категоричні судження типу А, Е, І, О, то закон протиріччя може бути виражений наступним чином: Дія закону протиріччя (несуперечливості) поширюється на несумісні судження (контрарні і контрадикторні). Він стверджує, що два несумісних судження не про один предмет не можуть бути одночасно істинними. Одне з них необхідно брехливо. Таким чином, вимога закону протиріччя стосовно мисленню можна сформулювати наступним чином: не можна одночасно стверджувати про наявність і відсутність однієї ознаки у одного предмета [8, с. 66].

Розглянемо дію закону протиріччя. Нам відомо, що два контрарних висловлювання не можуть бути разом істинними, але можуть бути разом помилковими.

Розглянемо два судження: «Всі речі з квартири взяті громадянином С.» і «Жодна річ з квартири не взята громадянином С.». Для того щоб ми могли вважати їх протилежними, необхідно, щоб: (1) в обох судженнях мова йшла про одну й ту ж квартиру; (2) в обох судженнях мова йшла про одну й ту ж людину С.; (3) в обох судженнях термін «взяті» розумівся однаково (або «взяті з дозволу», або «викрадені»); (4) обидва судження мали відношення до одного і того ж проміжку часу. До цих суджень неможливо буде застосувати закон несуперечливості, якщо є правильним хоча б одне з таких зауважень:

(1) в судженнях мова йде про різні квартири; (2) в судженнях мова йде про різних людей С. (наприклад, однофамільців); (3) в одному судженні термін «взяті» розуміється як «взяті з дозволу», а в іншому – як «викрадені»; (4) в судженнях мова йде про різні часові інтервали (наприклад, в першому судженні про 1 жовтня 1988 року, а в другому – про 3 березня 1998 року).

Несуперечність нормативно-правових приписів є результатом виконання правила – нормативно-правові приписи не мають суперечити юридичним нормам їхнього чи інших нормативно-правових актів [3, с. 23]. Закон несуперечності відіграє важливу роль у розслідуванні злочинів. Одна з основних вимог до формування версії в процесі слідства полягає в тому, щоб під час аналізу комплексу фактичних відомостей, на підставі яких її побудовано, ці дані були сумісні одне з одним, зокрема і з висунутою версією загалом. Наявність такої несумісності одразу повинна привертати увагу представника правоохоронних органів, який розслідує злочин. Проте бувають випадки, коли у версії слідчого, що є, на його думку, правдоподібною, не взято до уваги факти, які з нею несумісні, а

правоохоронець продовжує розвивати версію всупереч цьому. Прикладом положення, до якого можна застосувати закон несуперечності, є алібі. Саме слово «алібі» означає твердження, що особа, яку звинувачують в учиненні злочину, в той момент, коли його було здійснено, перебувала в іншому місці, тобто фізично не могла вчинити цей злочин [1, с. 93].

Виключення третього. Якщо два судження перебувають у відношенні суперечності, то одне з них буде істинним, друге – хибним, третє виключено. Це закон виключеного третього.

Нам відомо, що два контрадикторних висловлювання не можуть бути разом ні істинними, ні хибними. Одне з них завжди істинно, інше завжди помилкове.

Розглянемо два судження: «А. добре знає англійську мову» і «Невірно, що А. добре знає англійську мову». Для того щоб ми могли застосувати до них закон виключення третього, необхідно, щоб: (1) в обох судженнях мова йшла про одне й те ж людину А.; (2) в обох судженнях термін «знати добре» розумівся однаково (шкала оцінки була б однаковою); (3) обидва судження мали відношення до одного і того ж моменту часу.

До даних двох суджень неможливо буде застосувати закон виключення третього, якщо є правильним хоча б одна з таких зауважень: (1) в судженнях мова йде про різних людей; (2) термін «знати добре» в судженнях використовується в різних значеннях (наприклад, в першому судженні «знати добре» – значить досить добре для вступу до інституту, а в другому судженні – досить добре для роботи в якості перекладача); (3) в судженнях мова йде про різних часові інтервали (наприклад, в першому судженні про момент закінчення університету, а в другому – десять років після закінчення університету).

Закон виключеного третього широко застосовують в практиці правоохоронних органів. Юридична точність під час застосування норми

права до різних життєвих ситуацій вимагає категоричного вирішення питання про існування чи не існування певного факту (події): злочин було або не було вчинено, звинувачуваний винний або не винний тощо. Будь-який факт, що стосується і є важливим для справи, встановлено або не встановлено, тобто третього варіанта не буде. Варто наголосити, що стосовно будь-якого питання, пов'язаного з розглядом справи, рішення може бути дано за формулою «або – або».

В. Маляренко та О. Шаповалова проаналізувавши ст. 2 «Завдання кримінального провадження» Кримінального процесуального кодексу України, прийшли до висновку, що визначені у ст. 2 КПК завдання кримінального провадження в частині вимог забезпечення швидкого розслідування і судового розгляду можуть вступати в конфлікт із поняттям розумних строків кримінального провадження, оскільки у певних категоріях кримінального провадження, що відрізняються складністю, розумні строки, які є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, не завжди можуть бути швидкими [4, с. 17-18]. В даному прикладі порушення першого основного закону потягло за собою порушення другого та третього законів.

Закон достатньої підстави, принцип достатнього обґрунтування забезпечує обґрунтованість і доказовість мислення, вимагає, щоб думки були внутрішньо пов'язані одна з одною. У своїй «Монадології» Г. Лейбніц так формулює закон достатньої підстави: «Жодне явище не може виявитись істинним або дійсним, жодне твердження – справедливим без достатньої підстави, чому справа йде саме так, а не інакше» [2, с. 37].

Що ж вважати достатньою підставою для істинності будь-якого судження? Їм може бути особистий досвід людини. Істинність деяких суджень підтверджується шляхом їх безпосереднього зіставлення з фактами дійсності. Так, для людини, яка стала свідком злочину,

достатньою підставою для істинності судження «Н, скоїв злочин», може служити сам факт злочину, очевидцем якого вона був. Але особистий досвід обмежений. Тому, людина може спиратися на досвід інших людей, наприклад, на свідчення очевидців тієї чи іншої події, що часто використовується в слідчій і судовій практиці.

Достатньою підставою може служити попередній досвід людства, закріплений в наукових законах, принципах, положеннях.

Візьмемо випадок з сучасної адвокатської практики: розлучається подружжя. Чоловік претендує на половину автомобіля, тому що машина з'явилася в родині вже при спільному проживанні. Дружина стверджує, що машина була подарована особисто їй її дядьком, проте дядько помер і документів, що підтверджують її слова, немає. Суд приймає рішення на користь чоловіка: власність повинна ділитися на двох, тому що придбана під час спільного проживання. Дружина вважає, що рішення несправедливе, але оскільки виконувати його необхідно, вона каже, що розріже машину автогеном навпіл [7, с. 219]. Формально – рішення суду буде виконано, реально – предмет спору втратить свою цінність. Тут можна говорити про двозначність словосполучення «розділити власність»: можна зробити це шляхом поділу цінності, а можливо розділити формально, втративши цінність речі. Двозначність словосполучення «розділити власність» приводить до порушення закону тотожності.

Порушення першого основного закону тягне за собою порушення другого. «Жінка приймає рішення розділити власність, не порушуючи її цінність», або «Жінка приймає рішення розділити власність, порушуючи її цінність»; «Суд прийняв рішення розділити власність», «Суд прийняв рішення не розділяти власність». Замість двох контрарних суджень перед нами дві пара контрарних суджень. Замість «рішення суду виконано» й «рішення суду не виконано», можна так виконати рішення суду, що одночасно й не виконувати його, або не виконати рішення суду водночас

виконуючи його. Це призведе до порушення наступного закону – закону виключення третього. Або «Суд прийняв рішення розділити власність», або «Суд прийняв рішення не розділяти власність» й третього не повинно бути. Однак, в даному випадку знайдено третє судження: «Власність буде поділена з порушенням її цінності». Порушення попередніх законів тягне й порушення 4 основного закону. Якщо власність з'явилася в родині при спільному проживанні, то внаслідок розірвання шлюбу, вона поділяється між розлученою парою. Якщо власність з'явилася в родині при спільному проживанні, то внаслідок розірвання шлюбу, вона поділяється між подружжям так, що зникає її цінність.

Висновки. Закон тотожності є необхідною умовою правильного мислення. Знання закону тотожності дозволяє висловлювати свої думки і міркувати ясно, що забезпечує адекватне тлумачення інформації людиною, якій вона адресована. Крім того, в слідчій практиці важливе значення має ідентифікація (ототожнення) осіб і предметів, за допомогою якої встановлюється, з якого пістолета зроблений постріл, ким написано лист та ін. Знання законів протиріччя і виключеного третього дозволяє уникнути помилок в міркуванні, тобто міркувати несуперечливо, а також знаходити помилки (протиріччя) в міркуваннях (показаннях) інших людей (що важливо для співробітників органів внутрішніх справ, наприклад, при аналізуванні показань свідків).

Закон достатньої підстави як необхідна умова правильного мислення. Знання закону достатньої підстави дозволяє міркувати обґрунтовано. Фіксуючи увагу на судженнях, які обґрунтовують висунуте положення, він допомагає відокремити істинні судження від невизначених або помилкових. Крім того, закон достатньої підстави має важливе значення в судовій практиці при винесенні вироку.

Основні закони логіки мають тісний взаємозв'язок: порушення одного закону пов'язано з порушенням інших.

Література

1. Логіка для правознавців [Текст] : навч. посіб. / [О. О. Бандура, О. І. Гвоздік, В. М. Кравець та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 144 с.
2. Блажевич Н.В. Логика для следователей: учебник. 2-е изд. Тюмень: Тюменский институт повышения квалификации сотрудников МВД России, 2013. 317 с.
3. Косович В. Логічні засоби забезпечення досконалості нормативно-правових актів України / В. Косович // Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. 2014. Вип. 59. С. 17-27.
4. Маляренко В. Т. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки // Право України. 2012. № 10. С. 9-19 .
5. Михалкин Н.В. Логика и аргументация в судебной практике. Учебник для вузов. СПб.: Питер, 2004. 336 с.
6. Наумов А. В., Новиченко А. С. Законы логики при квалификации преступлений. М.: Юрид. лит., 1978.104 с.
7. Невельская-Гордеева Е. П. Логический анализ нарушений закона тождества в СМИ. Международная журналистика – 2019: евразийско-атлантическое партнерство и медиа : материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 21 февр. 2019 г. / Белорус. гос. ун-т ; редкол.: Б. Л. Залесский (отв. ред.) [и др.]. Минск: БГУ. 2019. С. 214-222.
8. Проценко М. Роль логіки у формуванні логічної культури юриста / М. Проценко // Світогляд - Філософія - Релігія. 2014. Вип. 7. С. 62-76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sfr_2014_7_9.
9. Тофтул М.Г. Логіка. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академія, 1999. 336 с.